

MÅNADSBREV OM MAT OG LANDBRUK I VERDA

Nummer 4 2025. Utgitt av Internasjonalt utval i NBS, redigert av Olav Randen. boksmia@online.no.

I disse breva finn lesaren internasjonalt materiale om mattilgangen i verda, frå FAO, La Via Campesina, Friends of the Earth og andre kjelder. Me skriv om aktuelle saker, nye analysar og bakgrunnsartiklar. Brevet blir sendt elektronisk til dei som melder interesse, bruk adressa over. Brev kan også lastast ned frå NBS sine heimesider.

Har du som les, stoff du meiner bør inn i brevet eller andre tilbakemeldingar, så skriv – eller kontakt oss i Internasjonalt utval, adresseliste på side 4 i dette brevet.

BØNDER OG POLITIKK

Som bonde er det tydelig at kampen for bedre vilkår ikke er unik – den pågår verden over. Rettferdig betaling, selvforsyning og retten til å leve godt av jorda står sentralt. Matsikkerhet alene er ikke tilstrekkelig, spesielt når det innebærer at mat fraktes mellom land uten hensyn til lokal produksjon. Import kan være nødvendig der egen produksjon ikke strekker til, men det må ikke brukes som et middel for å utkonkurrere egne bønder.

Det globale markedet og fri konkurranse blir ofte omtalt som rettferdighet, men realiteten på bakken er en helt annen. Små og mellomstore bruk presses stadig hardere. Verdens handelsorganisasjon (WTO) omtaler tiltak som toll og kvoter som handelshindringer, men for de som driver jordbruk gir disse nødvendige rammer for forutsigbarhet og trygghet. Samtidig kjenner mange på konsekvensene av økende byråkrati og økonomisk press. For mange oppleves det nå som at mulighetene for å leve godt på mindre bruk stadig snevres inn. Matsuverenitet peker seg ut som en viktig løsning for både rettferdighet og bærekraft.

For å skape et bærekraftig og rettferdig landbruk, må lokalsamfunn og produsenter få større kontroll over hvordan mat produseres, distribueres og konsumeres. Avhengigheten av globale markeder må reduseres til fordel for lokal produksjon. Småskala og familiebruk gir ikke bare stabile priser og inntekter, men styrker også samfunnene rundt. Det er behov for tiltak som markedsregulering, slik som melkekvoter, for å unngå overproduksjon og prisfall.

En mer rettferdig fordeling av landbruksstøtte er avgjørende. Maksi-

mumsgrenser for støtte per mottaker bør reduseres, mens støtte til de første dekanene bør økes. Slik får mindre og mellomstore bruk bedre vilkår. Samtidig må det legges til rette for rekruttering. Det må være mulig for unge å etablere seg, og tiltak som gir bedre tilgang på jord og ressurser er essensielle. Bare slik kan neste generasjon bønder sikres en trygg og bærekraftig fremtid i næringen.

Aldersfordelingen i næringen er også urovekkende. Gjennomsnittsalderen blant bønder er over 50 år, både i Norge og Europa. Uten målrettede politiske grep vil dette påvirke framtidig matproduksjon betydelig.

UNDROP

FNs erklæring om rettighetene til småbønder og andre som jobber på landsbygda (UNDROP) fortjener støtte. Det er gledelig at representanter fra partiet Rødt har fremmet forslaget i næringskomiteen, og at saken nå løftes fram igjen. Departementet har tidligere – ved bistandsminister Tvinneim – initiert en prosess for å utrede Norges mulige tilslutning. Neste gang erklæringen behandles i FN, kan Norge stå sammen med dem som anerkjenner småbøndenes betydning. Det er positivt at komiteen ikke avviser forslaget, men vedlegger det protokollen ettersom regjeringen har saken til behandling

GMO/NGT

Polen, som nå innehar formannskapsrollen i EU, har nylig lansert forslag om å endre holdninger og lovverk rundt nye genredigeringsteknikker (NGT). Dette skjer i en tid hvor Norges regjering uttrykker et ønske om

tettere samarbeid med EU, til tross for EØS-avtalen. Signaler om endringer i GMO/NGT-regelverket er allerede i omløp. Her er det viktig å holde fast ved føre-var-prinsippet og beholde et strengt regelverk.

Samtidig arbeider store kommersielle aktører, som Bayer/Monsanto, for å myke opp lovgivningen. Det er grunn til uro når makten over frø, produksjon og rettigheter konsentreres i hendene på få selskaper. Når disse samtidig har patentrettigheter, risikeres det at bønder mister kontrollen over egne innsatsmidler. En slik utvikling står i direkte motstrid til UNDROP-erklæringen, som slår fast at frø er en grunnleggende ressurs for småbønder – og at det må være tillatt å bruke, bevare og bytte dem uten urimelige begrensninger.

Erklæringen representerer en visjon om et inkluderende og rettferdig landbruk – et landbruk som verner om bønders rettigheter, biodiversitet og matsikkerhet globalt.

Jens Erik Furulund
Medlem Internasjonalt utvalg NBS
og NBS-representant i ECVC
(European Coordination Via Campesina)

WEBINAR OM TOLL OG HANDESPOLITIKK

Torsdag 24.4. kl. 1900–2045.
Innleiarar av Helene Bank (Fagforbundet) om følgjer av USAs handelspolitikk for norske bønder og Heidi Hogset (IU og Høgskolen i Molde) om teori om handel og mattryggleik.

Diskusjon.

Meir informasjon og lenke på heimesidene til NBS.

ESTER BOSERUP, ELINOR OSTROM OG MARY TIFFEN: TRE KVINNER SOM UTFORDRET RÅDENDE TEORIER OM LANDBRUK OG BÆREKRAFT

Denne artikkelen hedrer minnet om tre kvinner som har gitt viktige bidrag til utviklingen av landbruksøkonomisk teori og økonomers forståelse av landbrukets rolle i økonomisk utvikling. De hadde mye til felles i sine analyser, og utviklet teori for tradisjonelt landbruk som historisk fenomen, og som en arv vi fortsatt har med oss og kan bygge videre på.

ESTER BOSERUP

Danske **Ester Boserup** (1910-1999) var sosialøkonom og demograf, med økonomisk utvikling og landbruksutvikling som spesialitet. Hun utfordret Thomas Malthus sine ideer om fattigdomsfellen (fra 1798), som han mente skyldes at matproduksjonen ikke kan øke i takt med befolkningsveksten, slik at folketallet i det lange løp vil bli begrenset av den begrensede tilgangen på mat. Boserup mente at befolkningsvekst og økende press på naturressurser utløser en søken etter tekniske, økonomiske og sosiale endringer som vil sørge for at Malthus' påstand blir gjort til skamme. Hun mente derimot at teknologisk utvikling i matproduksjonen neppe vil skje dersom det *ikke* er kamp om ressursene for å produsere nok mat. At teknologisk utvikling åpenbart har skjedd i menneskehetens historie er etter hennes oppfatning et direkte resultat av denne kampen for tilværelsen.

Boserups ideer ble viktige for diskusjonene om «befolkningsbomben» (Paul Ehrlich 1968) og frykten for matmangel som motiverte den grønne revolusjon. I ettertid kan vi slå fast at Malthus sin forventning om at matproduksjonen ikke vil holde tritt med befolkningsveksten, ikke har slått til. Tvert om har verdens matproduksjon økt raskere enn verdens befolkning gjennom hele det tyvende århundret, med den følge at matvareprisene har sunket jevnt og trutt i over hundre år. Men denne økende matforsyningen har likevel ikke kunnet forhindre at det fortsatt er en betydelig andel av verdens befolkning som lever med kronisk matmangel.

Boserups refleksjoner omkring det dynamiske samspillet mellom en voksende befolkning, naturressurser og økosystemer

om det er vanskelig å forstå hvordan vi kan fø en gigantisk fremtidig menneskehet innenfor planetens tålegrenser, så har vi

Kiima Kimwe Hill, Machakos i 1937 (over, foto Kenya National Archives: R.O. Barnes) og 1991 (under, foto M. Mortimore). Faksimile fra boka «More People Less Erosion» fra 1994.

peker tydelig framover mot senere generasjoners ideer om agroøkologi. Hun var opptatt av hvordan matproduksjon under befolkningsvekst sprenger grensene for det bærekraftige, men at mennesker tilpasser seg etter hvert og slik bringer utviklingen tilbake på et bærekraftig spor. Hennes budskap var overveiende optimistisk – selv

hittil kommet oss igjennom mange kriser, og funnet en vei videre. Det vil vi antakelig fortsette med, mente Ester Boserup.

ELINOR OSTROM

Den USA-amerikanske økonomen **Elinor Ostrom** (1933-2012) mottok i 2009 som den første kvinnen noensinne Sveriges Riksbanks pris for økonomisk forskning til

Makueni august 2008. En veigroft der regnvannet overtok kontrollen. Artikkelforfatteren (ca 170 cm på strøpelesten) tjener som målestokk for omfanget av skadene. Foto: Privat.

minne om Alfred Nobel, for sitt bidrag til utviklingen av institusjonell økonomi. Tildelingen ble begrunnet med hennes analyse av økonomisk styring, særlig styring av allmenninger og utfordringer med organisering av innsats for felles interesser.

Med sin forskning utfordret Elinor Ostrom den rådende oppfatningen blant økonomer om at når naturressurser brukes kollektivt av mange aktører, vil de bli overutnyttet og i det lange løp ødelagt på grunn av mangel på samarbeid for å bevare dem. Dette er kjent som «allmenningens tragedie» (Garrett Hardin 1968). Ostrom tilbakeviste denne ideen basert på omfattende feltstudier av bygdesamfunn der befolkningen tok seg av felles ressurser som beitemark, fiskevann og skog på en bærekraftig måte. Hun viste at når naturressurser utnyttet av et lokalsamfunn, vil brukerne av ressursene over tid etablere regler for ressursutnyttelsen slik at de blir ivarettatt på en bærekraftig måte.

Ostroms viktigste bidrag til økonomisk tenkning inkluderer teorien om felleseide ressurser, prinsipper for utforming av regler som styrer bruken av ressursene og betydningen av institusjoner. Innen økonomisk teori er eiendomsrett et eksempel på en institusjon, og økonomer skiller mellom forskjellige typer eiendomsrett. Ostrom utviklet teori for hvordan eiendomsrettigheter utvikler seg over tid som en tilpasning til skiftende rammevilkår for samhandling. Med økende press på utnyttelsen av naturressurser øker også behovet for å trekke grenser og gjøre rettigheter mer eksklusive. Denne ideen om institusjoner som dynamiske og tilpasningsdyktige har fellestrekk

med Ester Boserups ideer om landbruks-systemer som dynamiske og resultat av at mennesker tilpasser seg i et samspill med naturen.

Elinor Ostroms arbeid utfordret den ovenfra og nedad-tilnærmingen til naturressursforvaltning som var (/er?) vanlig blant styresmakter og utviklingsagenter. Ostrom understreket viktigheten av lokalkunnskaper og å involvere lokalsamfunnet. Hennes forskning viste at lokalsamfunnsbasert styring og brukermedvirkning i naturressursforvaltningen kan være effektive alternativ til offentlige myndigheter eller markedsbaserte løsninger.

MARY TIFFEN

Britiske Mary Tiffen (1931-2020) var en økonomisk historiker, forsker og utviklingsarbeider. Hun gjennomførte omfattende feltarbeid i Afrika og bidro til å underbygge den forskningen Ester Boserup og Elinor Ostrom ble kjent for, ved at hun viste at bygdefolk både er i stand til å etablere institusjoner som regulerer bruken av naturressursene og å korrigere ikke bærekraftig praksis og derigjennom reparere skadde naturressurser.

Hun er mest kjent for sine studier av landbruket i relativt tørre områder i Afrika. Hennes mest innflytelsesrike bok, med tittelen «More People Less Erosion», er en studie av landbruket i distriktet Machakos i Kenya fra 1930-tallet til 1990-tallet. På 1930-tallet var kolonimyndighetene svært bekymret over hvordan de tørre områdene ble overbeittet av bygdefolkets altfor tallrike dyreflokker. For å stanse denne overbeitingen gjennomførte kolonimyndighetene

drastiske tiltak, der bondene ble fratatt hele eller deler av buskapene sine. Dette utløste sterk motstand, og etter hvert ga britene opp kampen mot overbeitingen.

Det ble også gjort forsøk på å tvinge bønder til å bygge terrasser for å hindre jorderosjon og bedre vannhusholdningen i landskapet. Så lenge dette ble gjennomført med tvang, var det et upopulært program, men da britene la bort tvangsmidlene, viste det seg at bondene overtok ansvaret og bygde terrasser på eget initiativ, og på dugnad. I boka fra 1994 dokumenterer Tiffen med fotografier fra 1937 og 1991 hvordan landskapet i Machakos utviklet seg i tiårene etter frigjøringen. Se bilder på forrige side. Landskapet i 1937 er ganske godt, med spredte trær og lite annet, slik vi kjenner det fra en typisk savanne. I 1991 er den samme åsen terrassert og har en langt mer frodig vegetasjon. Dette viser først og fremst effekten av terrassering. Men Tiffen viste også at beiting ikke var så skadelig som koloni-

myndighetene fryktet, noe f.eks. Alan Savory, det regenerative landbrukets «far», demonstrerte overbevisende på sin egen farm i Zimbabwe.

Artikkelforfatteren har selv vært på feltarbeid i Machakos, som i dag er delt i to regioner, Machakos og Makueni. Området er et høylandsplatå, med noe kjøligere og fuktigere klima enn den omkringliggende savannen, og er i ferd med å utvikle seg til en grønnsakskurv for Kenyas hovedstad Nairobi, men dårlige veiforbindelser er en hemsko for utviklingen. Jeg bruker ofte i min undervisning Machakos som en illustrasjon på det paradokset at Nairobi mottar nesten all sin matforsyning på den flotte motorvegen som forbinder byen med havnebyen Mombasa, og som går rett forbi Machakos, mens bondene i Machakos ikke ser så mye gavn i å dyrke mat for salg fordi de får ikke transportert varene sine fram til denne gjennomfartsåren.

Hvor utsatt området er for jorderosjon illustreres av bildet til venstre av artikkelforfatteren midt i en gully – en erosjonsravine – som oppsto under et regnvær noen uker før bildet ble tatt, i august 2008. Her må nok veivesenet ta skylda.

Heidi Hogset, internasjonalt utvalg
NBS

Norsk nei til UNDROP

«Alle menneske er fødte til friedom og med same menneskeverd og menneskerettar», står det i artikkel 1 i Menneskerettsfråsegna frå 1948, som alle FN-lands 193 land har slutta seg til. Det gjeld, står det i neste artikkel, «utan skilnad av noko slag på grunn av rase, farge, kjønn, språk, religion, politisk syn eller anna meining, nasjonalt eller sosialt opphav, eigedom, fødsel eller andre tilhøve».

For verdas 4 milliardar menneske busette i bygder, for småbønder, fiskarar, jegerar, nomadar, jordlause gardsarbeidarar, framandarbeidarar i primærnæringsane, sesongarbeidarar og urfolksgrupper, og aller mest for kvinner, barn, eldre og sjuke i desse gruppene, er det spesielle forhold som ikkje er tilstrekkeleg behandla i fråsegna. Frå fødsel til død er situasjonen annleis for bygdefolk enn for folk i byar. Det handlar om fødehjelp, helsevern, ammeperioder i arbeid, sanitære forhold, juridisk hjelp, rett til vatn, til biologisk materiale, til hjelp i alderdom og mykje meir. Dette var bakgrunnen for at den internasjonale landbruksorganisasjonen La Via Campesina, der NBS er med, i 2001 tok til å arbeide for eit globalt dokument, eit manifest, om rettane til småbønder og andre arbeidsfolk i bygder. Arbeidet tok 17 år med mange rundar til politikarar, advokatar og embetsverk i ulike land. I 2018 var arbeidet ferdig, eit 20 siders manifest bygt opp på same måte som menneskerettsfråsegna, med 28 artikkelar og vel 20 tekstsider.

FN-tilslutnad

I desember 2018 behandla generalforsamlinga i FN dokumentet, som gjerne blir nemnt som UNDROP, *United Nations Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas*. 121 land stemde for, 8 imot og 52 let vere å stemme. Blant dei sistnemnde var Erna Solbergs Norge. Seinare har Colombia, som heller ikkje stemde, slutta seg til dokumentet. I ettertid har FN-systemet lagt ned mykje arbeid for at medlemsland skal følgje opp manifestet.

Norsk bonde- og småbrukarlag vedtok på sitt landsmøte i 2019 å arbeide for norsk tilslutnad. Internasjonalt utval i NBS omsette dokumentet til norsk, og med nye fråsegnar, avisartikkelar og i møte med rikspolitikarar har laget etterpå ivra for norsk tilslutnad.

Representantforslag

På Verdas matdag 16. oktober i fjor la to stortingsrepresentantar frå partiet Raudt, Geir Jørgensen og Marie Sneve Martinsen, fram eit representantforslag med denne ordlyden: «Stortinget ber regjeringa tilslutte Norge til FN-erklæring om rettighetene til bønder og andre arbeidsfolk i bygder (UNDROP).»

I brev til næringskomiteen datert 5.11.24 varsla dåverande bistandsminister Anne Beathe Tvinningeim initiativ til ei utgreiing om norsk tilslutnad på passende måte, til dømes neste gong saka kjem opp i FN. Ein samla næringskomite uttala i vinter at dei «*deler intensjonene i representantforslaget om at det er viktig å sikre de grunnleggende rettighetene til småbønder og rurale arbeidere.*»

Stortingsbehandlninga

8. april kom representantforslaget opp i Stortinget. Eg som skriv, må innrømme at eg har vanskar med å tolke referat og votering og heller ikkje har lykkast med å få ei autorisert tolking. Saksordførar var Alfred Bjørlo frå Venstre. Han presiserte i opningsinnlegget at ein samla næringskomite støtta intensjonane i representantforslaget og har merka seg initiativet frå Tvinningeim. Det er også, sa han, ein samla komite som foreslår å ikkje avvise framlegget, men leggje det ved protokollen som ei sak regjeringa arbeider med.

Statsråd Nils Kristen Sandtrøen var regjeringa sin talsmann i saka fordi bistandsminister Åsmund Aukrust var på reise. Sandtrøen argumenterte slik:

Vår konklusjon er at de vurderingene og motforestillingene som lå til grunn for Norges avståelse i 2018, fortsatt er gjeldende, og at det ikke er behov for mer omfattende utredning. Selv om UNDROP ikke er juridisk bindende, er det særlig uklare i definisjoner og implikasjoner opp mot veletablerte menneskerettighetsforpliktelser som er problematiske. Det er derfor ikke aktuelt for regjeringen å endre posisjon til UNDROP.»

Kva som var uklart i høve til menneskerettane, og som altså fleirtalet av verdas land har vurdert annleis, fann ikkje Sandtrøen grunn til å utdjupe, og ingen representant bad han om det.

Representantforslaget vart nedstemt med 86 mot 14 stemmer.

Saksordførar Bjørlo skreiv i brev til medlem i Internasjonalt utval i NBS at stortingsbehandlninga uttrykkjer tilslutnad til å vente på den utgreiinga tidlegare statsråd Tvinningeim tok initiativ til, og at norsk UNDROP-tilslutnad skal sluttbehandlast ved passende høve, med signal bak frå næringskomiteen om at det er viktig å sikre grunnleggjande rettar for småbønder og landarbeidarar. Dersom saksordføraren tolkar behandlninga rett, inneber det altså at siste ord ikkje er sagt.

Men innlegget frå setjestafråden kan ikkje tolkast på anna vis enn at han (og truleg dagens regjering) ser negativt på tilslutnad. Med andre ord at runden som gjenstår, blir krevjande for oss som ønskjer eit anna norsk standpunkt.

OR

BEREDSKAP OG SAMFUNNSSIKKERHET

Levende bygder og levedyktige landbruksmiljø over hele landet er en grunnleggende forutsetning for å nå målet om økt totalberedskap. Når økt beredskap er et overordnet mål, må landbrukspolitikken bygge opp under dette målet. Det må legges

til rette for et allsidig landbruk, der det også er bærekraftig økonomi i å dyrke frukt, bær og grønnsaker og korn på mindre arealer, i tillegg til å dyrke grovfôr og forvalte utmark. Det må også tenkes nytt vedr. foredling og distribusjon. Kalkulerte stordriftsfordeler må balanseres mot kortere fraktavstander i verdikjeden, slik at samfunnet blir mindre sårbart i en situasjon der forsyningslinjer blir brutt.

Kunnskap om matproduksjon og operative system for lagring, foredling og salg fordelt over hele landet må prioriteres. Matberedskapen bør settes i system med militær beredskap, slik at forsyningslinjer for mat er ivarettatt i krigstid. Regjering og Storting må vite hva de vil med matproduksjonen, det må settes mål og lages tallbaserte planer for hvordan Norge som nasjon skal nå målene.

Selvforsyning er en naturlig del av disse konkrete målene. I likhet med Forsvaret, som har beregnet og fått vedtatt 600 mrd. over en gitt tidsperiode, må også landbruket bygges opp til forsvarlig nivå for matberedskap.

Uttalelse fra fylkesledermøte i NBS
mars 2025

INTERNASJONALT UTVAL NORSK BONDE- OG SMÅBRUKARLAG 2025

Leiar Stein Brubæk, e-post
stein359@gmail.com

Jens Erik Furulund, e-post jense-
rik.furulund@gmail.com

Heidi Hogset e-post Heidi.Hog-
set@hiMolde.no

Audun Emil Tvedten, e-post au-
dun.e.tvedten@gmail.com

Olav Randen, e-post boksmia@
online.no